

UDK: 130.2:908

Sarvar SULEYMANOV,
O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi

Toshkent Davlat transport universiteti dotsenti, PhD S.Sultonov taqrizi asosida.

O'ZBEKISTONDA TEMURIYLAR SULOLASI MA'NAVIY MEROSINI TIKLANISHI

Annotatsiya

Maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida ilm-fan, madaniyat va ma'naviy sohalarida olib borilgan islohotlar to'g'risida falsafiy tahlillar keltirilgan. Bundan tashqari, mustaqillikdan keyin Temuriylar davri ma'naviy merosini o'rganish bo'yicha olib borilgan ishlar yuzasidan ham ilmiy fikrlar keltirib o'tilgan.

Calit so'zlar: Ma'naviy qadriyatlar, ma'naviy hayot, falsafiy madaniyat, Amir Temur, Temuriylar, ma'naviy yuksalish, yuksak axloq.

ДИНАСТИЯ ТЕМУРИ В УЗБЕКИСТАНЕ РЕСТАВРАЦИЯ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ

Аннотация

В статье опубликовано философский анализ реформ, проведенных в сфере науки, культуры и духовности в период Амира Темура и Тимуридов. Кроме того, проводится научное исследование духовного наследия Тимуридов периода после обретения независимости. ставятся точки.

Ключевые слова: Духовные ценности, духовная жизнь, философская культура, Амир Темур, Тимуриды, духовный рост, высокая нравственность.

TEMURI DYNASTY IN UZBEKISTAN RESTORATION OF SPIRITUAL HERITAGE

Annotation

The article presents a philosophical analysis of the reforms carried out in the fields of science, culture and spirituality during the period of Amir Temur and the Timurids. In addition, there is also a scientific study of the spiritual heritage of the Timurid period after independence. points are made.

Key words: Spiritual values, spiritual life, philosophical culture, Amir Temur, Timurids, spiritual growth, high morality.

Kirish. Insoniyat tarixini kuzatsak, uning xilma-xil g'oya va mafkuralarning vujudga kelishi, amaliyoti bir-biri bilan munosabatidan iborat uzluksiz jarayon ekanini ko'ramiz. Xususan, buyuk ajdodimiz, sohibqiron Amir Temurning sog'lom ma'naviyat mahsuli bo'lgan "Kuch-adolatdadir" [10] degan shiori miliy g'oyaning tarkibiy qismiga aylanib ketgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'sha davrda ayollarning og'ir jismoniy ishlardan ozod qilinganiga e'tibor bering. Aytaylik, yordamchisi yo'q biron ayol suv oladigan chelakni darvoza tashqarisiga chiqarib qo'ysa, shu joydan o'tgan mo'min-musulmonlar chelakni olib unga suv to'ldirib, shu joyga qo'yib ketishar edi. Do'konlarga savdogarlar umuman qulf osishmas edi. Bularning hammasi o'sha zamonda hayot iymon va e'tiqod, insof va diyonat talablari bilan boshqarilganini, odamlar anashu yuksak tuyg'ular bilan yashaganini ko'rsatadi. Mo'min-musulmonlar shunday turmush tarziga odatlanishgan, o'rganishgan edi. Ular o'zlari och qolishsa ham o'zganing mulkiga qo'l tekkizmasdi. Bu xalqning mentalitetiga singib ketgan edi. Amir Temurning: «Har mamlakatda adolat eshigini ochdim, zulmu sitam yo'lini to'sdim» degan so'zlari milliy davlatchiligimizning nazariy poydevori bo'lib xizmat qiladi. Tarixiy o'tmish moddiy va ma'naviy madaniyatga singib ketgan bo'ladi. Bunday madaniy qadriyatlar tarixchilar uchun real faktlar hisoblanadi. Shuning uchun ham tarixiy o'tmish tadqiqot predmeti sifatida tarixiy bilishda yagona bir me'zon bo'lishi kerak, chunki tarixiy voqea jarayonlarga baho berishda xolislik bo'lishi shartdir. "Xolislik - bu haqiqatni buzib netmay aytishdir. Tarixni qoralamas bo'lmaydi. Tarix bir marta yoziladi. Agar tarixni o'zgartirsak u o'zgargan tarix bo'ladi" [13].

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbek xalqi mustaqillikka erishishi bilan uning milliy o'zligini anglashga katta imkoniyatlar yaratildi. Milliy davlatchilik asoslarimiz

yaratilayotgan bugungi kunda tariximizning barcha sohalarida qatorida ajdodlarimizdan qolgan siyosiy merosimizni chuqur va xolisona tadqiq etish dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Tahlil va natijalar. Zero, o'zbek xalqining milliy davlatchilik tarixi ming yillar avval shakllangan bo'lib, bugungi kunda qurilayotgan davlat asoslarimiz tarixning bizga bergan tasodifiy imkoniyati emas. Tarixning ildizlar bor joyda taraqqiyot bo'lishi haqidagi o'zgarmas qonuniyatlari mavjud. Bu qoidalar bugungi kunda o'zbek davlatchiligi misolida o'z ifodasini topmoqda. Hozirgi davrda xalqimizning siyosiy merosini qayta tiklash va uni sayqallashtirgan, modernizatsiya etgan holda davom ettirish davr ehtiyojiga aylandi.

Mustaqillik yillarida olimlar tomonidan olib borilayotgan keng ko'lamli tadqiqotlar ajdodlarimiz tomonidan boy tarix, o'ziga xos milliy davlatchilik ta'limotlari, yirik ma'naviy boyliklar yaratilganligini ko'rsatmoqda.

Birinchi prezident I.A.Karimov 1998-yilda olimlar bilan bo'lgan uchrashuvda vatan tarixi fani oldida turgan dolzarb muammolar, jumladan, milliy davlatchiligimiz tarixini har taraflama va chuqur o'rganish, undagi ma'naviy asoslarga tayanish lozimligi haqida alohida ta'kidlab o'tdi.

"Milliy davlatchiligimiz tarixining ma'naviy asoslaridan bugungi kunda foydalanish maqsadi asosiy qomusimiz bo'lgan Konstitutsiyamizda ham alohida ta'kidlab o'tilgan" [1].

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix institutining faoliyatini takomillashtirish to'g'risidagi maxsus qarori e'lon qilindi [2]. Davlatimiz tomonidan tarix faniga berilayotgan bunday e'tibor milliy o'zligimizni anglashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston hududida yuzaga kelgan qadimgi Baqtriya (mil.av. VII asr), Xorazm (mil. av. VII asr), Kushon (mil.av. I asr), Turk xoqonligi (VI asr), Amir Temur saltanati (XIV asr oxiri - XV asr boshlari) kabi davlatlar tariximizda alohida o'rin tutadi. Ularda o'ziga xos davlat boshqaruv asoslari yaratilgan bo'lib, o'z davrida davlat, halq va jamiyatning tinchligi, taraqqiyoti hamda farovonligini taminlashga xizmat qilgan.

Ular orasida Amir Temur saltanati yuksak davlatchilik ta'limoti yaratilgan bosqich sifatida o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Saltanatda joriy etilgan boshqaruv asoslari o'z davrida nafaqat mamlakatda istiqomat qilayotgan kishilarning manfaatlarini hamda farovonligi uchun xizmat qilgan, balki G'arb va Sharq davlatlari o'rtasidagi munosabatlar, halqaro hayotning iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy barqarorligi, rivojiga ham samarali ta'sir ko'rsatgan.

Bu ulkan o'zgarishlarning yuzaga kelishida Amir Temurning roli katta bo'lsa-da, uning shaxsi, davlatchilik faoliyati, milliy va umuman sivilizatsiya tarixidagi o'rni sovet davrida salbiy jihatdan talqin etildi. Sobiq ittifoq yuritgan bunday siyosatning zaminida o'zbek xalqidan milliy tuyg'u, o'zlikni anglash g'oyalari tag-tomiri bilan yo'qotish maqsadlari yashiringan bo'lib, yurtimizda mustaqillikning qo'lga kiritilishi bu niyat va harakatlarning bartaraf etilishida katta kuch bo'lib xizmat qildi. Istiqlol tufayli Sohibqironning tariximizdagi, umuman insoniyat tarixidagi katta xizmatlari munosib baholana boshlandi.

Vatanimizda Amir Temurning faoliyatini xolis o'rganishda Birinchi prezident Islom Abdug'aniyevich Karimov olib borayotgan siyosat alohida ahamiyatga ega. Hukumatimiz «Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlash to'g'risida» (1994-yil, 29-dekabr), «1996-yilni Amir Temur yili deb e'lon qilishi to'g'risida» [3] (1995-yil, 26-dekabr), «Temuriylar tarixi» davlat muzeyini tashkil etish va «Amir Temur» ordenini ta'sis etish to'g'risida (1996-yil) qator farmon va qarorlar chiqardiki, bu tadbirlar temurshunoslikning keyingi taraqqiyoti uchun katta zamin yaratdi. «Amir Temurning dunyo sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasi, tarixdagi buyuk xizmatlari Birlashgan Millatlar tashkilotining talim, fan va madaniyat masalalari bilan shug'ullanuvchi YUNESKO tomonidan ham e'tirof etilib uning 660 yillik yubileyini nishonlash to'g'risida tashkilotning qaror qabul qilinishiga erishildi» [4]. 1996-yil Amir Temur yili deb elon qilindi va bu tarixiy voqea dunyo miqyosida keng nishonlandi.

Birinchi prezident Islom Karimov Sohibqironning tariximizda tutgan o'rni, o'z davrida yurtimizda ozodlik va mustaqillikni qo'lga kiritish bilan birga markazlashgan davlat tuzgani, saltanat boshqaruvini adolat va qonunlarga asoslanib tashkillashtirgani, ilm-fan ravnaqiga katta tasir ko'rsatgani hamda boshqa xizmatlari haqida ko'p marotaba alohida ta'kidlab o'tdi [4]. Jumladan: «Shavkatli ajdodimizning o'lmas xizmatlari shundaki, u murakkab tarixiy sharoitda xalqning boshini qovushtira bildi. Istilochilarga qaqshatqich zarba berib, Turkiston zaminida ilk bor istiqlob bayrog'ini baland ko'tardi. Parokanda mamlakatlar, ellar, elatlarni birlashtirib, markazlashgan qudratli saltanat tuzdi» [13], - deya urg'u berdi.

Amir Temur o'z faoliyati davomida yurtimiz va dunyo xalqlari manfaatlarini uchun quyidagi vazifalarni ado etdi: Birinchidan, yurtimizda ildiz otgan mo'g'ullar zulmiga uzil-kesil barham berdi. Ikkinchidan, mayda davlatlarga bo'linib ketgan, tarqoqlik, ichki urushlar va adolatsizliklar hukm surgan Movarounnahni yagona davlatga birlashtirib, uning boshqaruv asoslarini shakllantirdi va mustahkamladi. Uchinchidan, qonun ustuvor bo'lgan jamiyat asoslarini barpo etdi. To'rtinchidan, saltanatning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy asoslarini mustahkamladi. Beshinchidan, nisbatan qisqa vaqt ichida Movarounnahni dunyoning eng rivojlangan

davlatlaridan biriga aylantirdi. Oltinchidan, Osiyo, Afrika, Evropa mintaqalaridagi xalqlarning tinchligi, farovonligi uchun katta xizmatlar qildi va halqaro maydonda adolatni taminlash uchun kurashdi. Ettinchidan, turli din, millat, elat vakillari o'rtasida o'zaro aloqalarning o'rnatilishi oqibatida birinchi marta yagona makon va integratsiya g'oyalari shakllana boshladi.

Saltanatda islomning ilmiy asoslariga tayanilgan holda davlat boshqarilgani holda, bag'rikenglikka ham amal qilindi. Amir Temur saltanatida davlat, jamiyat va shaxs manfaatlarini uyg'unlashtirdi, siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy barqarorlik o'rnatildi. Boshqarishning muhim sohalari faoliyati ana shu maqsadlar yo'lida tashkillashtirildi, davlat tomonidan chiqarilgan qonunlar o'z vaqtida ijrosini topdi. Bu tadbirlar Amir Temur davlatining keyingi taraqqiyotiga samarali ta'sir ko'rsatdi, ilm-fan, ma'naviyat, memorchilik va sanat beqiyos darajada rivoj topdi, bu esa haqli ravishda fanda ikkinchi Uyg'onish deb ataldi.

Ingliz olimasi Xilda Xukxem «Amir Temurning o'z yurtining davlatchilik va madaniyat an'analari davomchisi bo'lganligi, X-XI asrlarda tabobat, matematika, astronomiya, geografiya, falsafa, tarix, arab va fors tili, adabiyot bo'yicha benazir asarlar yaratgan buyuk allomalar yurtidan etishib chiqqanligi, mazkur allomalarning bu asarlari bir necha yuz yillar davomida Evropa Uyg'onishiga katta kuch bag'ishlagani, unga poydevor bo'lib xizmat qilganligini» [12] haqqoniy ravishda aytib o'tgan.

Umuman olganda, Amir Temur davlati o'zbek davlatchiligi tarixining eng rivojlangan bosqichini tashkil etadi. Saltanatda barcha sohalarda tub burilishlar, islohotlar jarayoni kechgan. Bu qadriyatlar allaqachon umuminsoniy qadriyat darajasiga etib ulgurgan. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov «Amir Temur bizning sha'n - shavkatimiz, g'urur-iftihorimizdir. Amir Temur-xalqimiz dahosini timsoli, ma'naviy qudratimiz ramzidir» [9], - deya alohida ta'kidlashiga tarixda katta dalil va asoslar mavjud. «Amir Temur-shaxsini idrok etish - tarixni idrok etish demakdir. Amir Temurni anglash-o'zligimizni anglash demakdir. Amir Temurni ulug'lash-tarix qa'riga chuqur ildiz otgan tomirlarimizga, madaniyatimizga, qudratimizga asoslanib buyuk kelajagiga ishonchimizni mustahkamlash demakdir» [12].

Amir Temur davlatchiligi markazida halq va davlat manfaati, inson omili turgani bois, bu davrda shakllangan siyosiy udum va an'analarning ijobiy jihatlardan bugungi kunda keng foydalanish farovon turmushimizni ta'minlashda yordamchi kuch bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Amir Temur davrida shakllangan davlat boshqaruv asoslarining tub negizini tahlil etish, uning taraqqiyotiga zamin yaratgan omillarni tushunib etish bugungi kunda ulardan ijodiy foydalanishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada saltanatda shakllangan davlat boshqaruv asoslari, jumladan, Amir Temurning saltanat taraqqiyotida tutgan siyosiy mavqei, bu davlatchilikning o'ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy tizimni to'laqonli ochib berish muhim amasaladir.

Shuningdek, Amir Temur davlatining markaziy va mahalliy davlat boshqaruv tizimi, qurultoy, mansab (lavozim) va unvonlarning davlatchilik asoslarini mustahkamlashga ko'rsatgan ta'sirini tahlil etish alohida dolzarblik kasb etadi.

Xulosa. Amir Temur tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlari, o'ziga xos xususiyatlari, yozishma maktublar va ularning davlat taraqqiyotidagi o'rnini ochib berish barcha bo'limlar, boblar yuzasidan muhim xulosa va tavsiyalar berish hamda ulardan foydalanish ko'lamini kengaytirish bugungi kunda tarix fanining dolzarb masalalaridan biridir. Bugungi kunga qadar olimlar tomonidan Amir Temur davlat boshqaruv tarixi alohida mavzuda doktorlik ishi darajasida ko'rib chiqilmaganligi bu mavzuni to'laqonli yoritib berish ehtiyojini keltirib chiqaradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2023. - B. 3.
2. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Tarix institutining faoliyatini takomillashtirish to'g'risida Vazirlar Mahkamasining qarori // Toshkent haqiqati. - 1998 yil, 28 iyul.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarori // Toshkent haqiqati. - 1995 yil, 4 yanv.
4. Karimov I.A. Amir Temur haqida so'z. - Toshkent: O'zbekiston, 1996; O'sha muallif. Xalqimiz bor ekan, Amir Temur nomi barhayotdir / Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. Asarlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1997. Jild V.
5. Karimov I.A. Azaliy buyuklik maskani / Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. Asarlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1997. Jild V. - B. 171-174.
6. Karimov I.A. Sohibqiron kamolga etgan yurt / Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. Asarlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1997. Jild V. - B.175-178;
7. Karimov I.A. Adolat va qudrat timsoli / Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. Asarlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1997. Jild.V. - B. 179-180;
8. Karimov I.A. Amir Temur fahrimiz-g'ururimiz / Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. Asarlar. - Toshkent: O'zbekiston, 1997. Jild V. - B. 181-191;
9. Karimov I.A. Amir Temur davridagi bunyodkorlik va hamkorlik ruhi bizga namuna bo'laversin / Amir Temur-fahrimiz, g'ururimiz - Toshkent: O'zbekiston, 1998. - B. 25-30.
10. Nazarov Q. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy hususiyatlari, falsafiy, tarixiy ildizlari. -T.:2002. - B. 23.
11. UNESCO: Resolutions twentyeighteen session of the general Conference. - Paris, 1996. Vol.I. - P.89.
12. Хукхем Х. Властитель семи созвездий / Перевод с английского G.Xidoyatova. - Toshkent: Adolat, 1995. - S. 17.
13. Ibragimov A. Biz-kim o'zbeklar. -T.: Sharq,. 1999. -B.289.